

1956 m. spalio 6-oji: Antano Kučingio neatliktas „Faustas“.

Paraštės, kontekstai ir atodangos

Vytautė
MARKELIŪNIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro
akademija

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – 1956 m. spalio 6 d. Vilniuje turėjęs įvykti operos spektaklis, Charles'io Gounod „Faustas“, kuriame Mefistofelio vaidmenį turėjo atlikti tų pačių metų liepos 6-ąją po 10 metų tremties Sibire grįžęs dainininkas (bosas) Antanas Kučingis (1899–1983). Šis neįvykęs spektaklis įvairiais aspektais įsirėžė į Lietuvos muzikinės kultūros (ir ne tik) atmintį, tapo savaip lemtingas muzikologei Onai Narbutienei (1930–2007). Apie minimą „Faustą“ yra rašę ar prisiminimais dalijęsi jo liudininkai – O. Narbutienė, Edmundas Gedgaudas, Virgilijus Juodakis ir kt. Straipsnyje pasitelkiami publikuoti ir dar nepublikuoti šaltiniai (Jono Nabažo 1956-ųjų dienoraščiai, iššifruoti tekstai iš asmeninio archyvo, iš E. Gedgaudo gautas 1956 m. spalio 7 d. anonimo rašytas „laiškas mamuliukui“), kurie pateikia nemažai įdomių detalių, asmeninių pastebėjimų, paprastai liekančių oficialiųjų biografijų, gyvenimo ir kūrybos apžvalgų užribiuose ar tiesiog nugrimztančių asmeninių archyvų paraštėse. Nuožmios imperialistinės paniekos aplinkoje Čiurlionio kūryba, lietuviškas muzikinis gyvenimas operoje, koncertuose labai stiprino, kėlė tautinę nuotaiką, žadino norą ieškoti tvarios atramos tautinių vertybių paliudijimuose.

REIKŠMINIAI
ŽODŽIAI:

Gounod „Faustas“,
Antanas Kučingis,
Mefistofelis,
Ona Narbutienė,
opera, tremtis.

Lietuvos kultūros istorijoje 1953–1987 metai įvardijami kaip kultūros modernėjimo laikotarpis, kuriame, nepaisant idėjinų ir moralinių kompromisų, prisitaikymo prie sovietinės sistemos, vis ryškiau matyti tautiškumo pradai, o pati kultūra ima reikštis kaip tautos dvasinės energijos telkinys, tautos savęs teigimo forma, nors kartu ir okupacinio režimo buvimą įteisinančia dekoracija (*Lietuva, 1940–1990*: 554). Didelę įtaką Lietuvos kultūriniam gyvenimui tuo metu, kaip ir anksčiau, darė teatras, kuris dar XIX a. pabaigoje, tautinio atgimimo metais, drauge su muzika sudarė reikšmingą *teatro ir muzikos* sąjungą, gyvavusį vadinamųjų lietuviškų vakarų pavidalu. 1906 m. įvykusi pirmosios lietuviškos operos, Miko Petrausko „Birutės“, premjera tiesė kelią į profesinę lietuvių operą, skatino jaunimą rinktis dainininko profesiją, iškėlė jos prestižą. O 1920 m. gruodžio 31 d. Giuseppe'ės Verdi „Traviatos“ premjera veiklą pradėjusi Valstybės opera iškart turėjo ne tik stiprių solistų, bet ir nuolatinę aktyvią publiką.

Opera, kaip ir teatras, savo svarbos neprarado ir Pirmosios respublikos laikais, jų poreikis ypač išaugo politinių pervartų metais; apie tai atsiminimuose, dienoraščiuose rašė to meto liudininkai, viena kurių – aktorė, teatrologė Dana Rutkutė: „Tačiau teatras vis tiek išliko stipriausiu dvasinės traukos centru pirmaisiais sovietų ir vėliau – nacių okupacijos metais. <...> Tuo ir svarbūs tuometiniai teatro spektakliai, nes už teatro sienų stipriausi išgyvenimai buvo visai kitokio pobūdžio. <...> O teatras sugražindavo keletą normalaus gyvenimo valandų. Leisdavo pajusti greta sėdinčiojo petį ir viltingą alsavimą. Primindavo, kad esi ne vienas toje prievartavimo ir žiaurumo dykroje...“ (Rutkutė 1994: 8, 18–19).

Knygos, operos ar dramos spektakliai, koncertai ar dainavimas chore, o gal tylus „skaitymas iš lapo“ skambinant pianinu „sugražindavo keletą normalaus gyvenimo valandų“ ir pokario Vilniuje susitelkusiam jaunimui, lankančiam gimnazijas, muzikos mokyklas ir – kad ir kas nutiktų – branginančiam žavų jaunystės laikotarpį. Ir visa tai tarsi gebėjo apsaugoti kiekvieną išgyvenamą dieną, vis dėlto gaubiamą šiurkščios tikrovės: okupacijos, trėmimų būties.

Šiame straipsnyje apsistosime prie 1956 m. spalio 6 d. turėjusio įvykti, bet neįvykusio Charles’io Gounod operos „Faustas“ spektaklio, kuris įvairiais aspektais įsirėžė į Lietuvos muzikinės kultūros (ir ne tik) atmintį, tapo savaip lemtingas muzikologės Onos Narbutienės¹ gyvenime. Šio neįvykusio spektaklio drama giliu pėdsaku įsispaudė į tada dar jaunos muzikologės atmintį, į jos vertybių pasaulį, į laiko diktuojamos dvigubos tikrovės suvokimą. Vis dėlto operai „Faustas“ buvo lemta dar kiek anksčiau ypatingu būdu persmelkti ir jos pačios asmeninę istoriją. Vėlų 1949 m. kovo 24-osios vakarą Ona Litvinaitė (būsimoji Narbutienė), tuo metu gyvenusi Vilniuje su broliu Leonu Litvinu, mama Olga Litviniene ir močiute Kotryna Radus-Zenkavičiene, su visais šeimos nariais buvo ištremta į Sibirą. Tada ji mokėsi priešpaskutinėje Vilniaus II mergaičių gimnazijos klasėje, lankė muzikos mokyklą. Daug vėliau ji pasakos: „Iš gimnazijos prisimenu gražią, mažutę mūsų klasę, kurioje nebuvo komjaunuolių ir dar tvyrojo sena dvasia. <...> Pamenu ir tą gerą atmosferą, kurią dar skleidė senos kartos mokytojai“ (Markeliūnienė 2000). O mintimis grįždama į Sibire praleistų septynerių metų laikotarpį O. Narbutienė kalbėjo: „Pamenu ir pačią šviesiausią, stebuklingą tų niūrių dienų akimirką, kai atėjo brigadininkas... su laiškais. Man rašė Irena Žemaitytė-Geniušienė, Birutė Mulokaitė-Sabalaiuskienė (ji vėliau mane ir aplankė Sibire), Paulius Juodišius. Ir mes įvairiais būdais visą laiką susirašinėjome. O tie laišakai tapo dideliu pastiprinimu, tikėjimu, viltimi“ (ibid.).

1 Ona Narbutienė (1930–2007) – muzikologė, pedagogė, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatė (1999), 2007 m. apdovanota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiumi. 15-os knygų autorė ir sudarytoja, renginių, TV ir radijo laidų vedėja, įvairių visuomeninių organizacijų, komitetų, tarybų ekspertė. Dešimt metų organizavo Tarptautinio Thomo Manno festivalio muzikos programą, vedė koncertus.

Irena ir Birutė – Onos klasės draugės, Paulius – moksladraugis iš berniukų gimnazijos, muzikos mokyklos; su Ona jį siejo jaunatviška, graži draugystė, kaip ir koncertai bei operos teatras. Beje, šiam laikotarpiui skirtą skyrių knygoje *Ona Narbutienė. Gyvenimo preliudai* jos autorius Edmundas Gedgaudas taikliai įvardijo „Operomanija“ (plačiau žr. Gedgaudas 2012: 110–128).

Tą lemtingą 1949 m. kovo 24 d. vakarą abu jie, Ona ir Paulius, Vilniaus operos teatre klausėsi Ch. Gounod „Fausto“. „Būtent ši opera, kurios kiekvieną ryškesnį epizodą žinojome mintinai, laiškuose tapo savotiška šifruote, – prisiminė O. Narbutienė. – Tuos septynerius metus aš visą laiką susirašinėjau, ir tai tapo tuo siūlu, kuris mane labai susiejo su Lietuva, <...> mano draugai aprašydavo man pusę savo gyvenimo – spektaklius, operas, koncertus... Aš viską žinojau. Turiu didžiulę krūvą Pauliaus Juodišiaus laiškų. Paskutinį vakarą su juo buvome „Fausto“ spektaklyje, o po poros valandų mus ištrėmė, tai ta opera vėliau man taip ir skambėdavo... Kartais Paulius man parašydavo cituodamas iš „Fausto“: „Rytų kraštai mums šypsos, jam paliepus, jie šoks ir dainuos“. Suprask, kad vėl artėja trėmimų pavojus.“²

Gyvuliniams vagonams su uždarytais tremtiniais dar tebestovint Paneriuose, Ona Litvinaitė pro vagono langelį į lauką išmes pirmąjį laišką draugėms, kurį radęs kažkoks doras žmogus įteiks adresatėms. Laiško data – 1949 m. kovo 26 d., 9 val. ryto. Jame yra šios eilutės: „Keista, man galvoj <...> visą laiką skamba Faustas, ir taip gerai atsimenu visas vietas. Vis girdžiu „Su Diev skaisčioji Tau Diena“ ar „Taip tylu, taip ramu“. Bet – greitai pasibaigs ir tokios svajonės. Oi, kad galėčiau mokytis skambinti.“³

1955 m. birželio mėn. pradžioje Ona Litvinaitė-Narbutienė po tremties grįžo į Vilnių. Prieš metus Irkutske buvo įvykusi jos civilinė santuoka su Vytautu Narbutu, o 1955 m. birželio 27 d. – bažnytinė santuoka jau Lietuvoje, Vadaktėlių Šv. Jono Nepomuko bažnyčioje⁴. 1956 m. spalio mėn. Narbutienė – muzikologijos II kurso studentė Valstybinėje konservatorijoje, auginanti kelių mėnesių dukrelę (būsimą kompozitorę Onutę Narbutaitę). Po gero dešimtmečio, 1968-aisiais, bus išleista pirmoji Narbutienės monografija, skirta Juozui Naujaliui, kurią parašyti paakino mylima fortepijono dėstytoja Zofija Naujalytė-Didenkienė⁵. Dar po kelerių metų, 1971-aisiais, parašyta knyga

2 Vakaras, skirtas O. Narbutienės 70-mečiui „Nuo J. Naujaliao iki E. Balsio“ (Vilnius, Rotušės salė, 2000 m. lapkričio 7 d.). Išrašas (Vytautės Markeliūniienės asmeninis archyvas).

3 Onos Litvinaitės laiškas draugėms (Narbutų šeimos archyvas).

4 Pokalbis su Vytautu Narbutu (Onos Narbutienės vyrų), 2009 m. gruodžio 3 d. (V. Markeliūniienės asmeninis archyvas).

5 Sofija Naujalytė-Didenkienė (1915–1983) – pianistė, pedagogė, kompozitoriaus Juozo Naujaliao duktė. 1937 m. baigė V. Ružickio fortepijono kl., 1944–1949 m. dėstė Kauno, 1949–1983 m. – Lietuvos konservatorijoje.

Antanas Kučingis (Narbutienė 1971). Su Kučingiu susipažins dar kiek anksčiau, rengdama TV laidą, skirtą Lietuvos operos teatro 50-mečiui, vėliau bus parengta laida jau vien apie Kučingį, publikuotas straipsnis (Narbutienė 1970). Štai Narbutienės atsiminimų pluoštelis: „Kai išėjo ta mažytė pirmoji knygutė – tokia vargana, kurią taip „ant greitųjų“ padarėm, tai iš tikrųjų – niekad nebuvo mačiusi taip susijaudinusio žmogaus. Kučingis tąsyk pasakė: tu mane reabilitavai prieš visą Lietuvą... Ir man labai gaila, kad dainininkas nebepamatė tos kitos knygos, kur jau viskas parašyta kaip iš tikrųjų buvo.“⁶ Narbutienė čia turėjo galvoje antrąją knygą *Antanas Kučingis*, išleistą 1993 m., kurioje ji stropiai atkūrė tikrąją dainininko gyvenimo istoriją: studijas Karo mokykloje, kariuomenės štabo topografo darbą, antisovietinę veiklą, kalinimą saugumo rūsiuose; galiausiai Kučingis 1948 m. nuteistas 10 metų kalėti specialiuose auklėjamosios pataisos darbų lageriuose Mordovijoje. Čia aprašyti ir įvykiai, susiję su 1956 m. spalio 6 d. neįvykusiu „Faustu“, kurių liudininke buvo ir Ona Narbutienė su Vytautu Narbutu.

Ne kartą vėliau skaitant O. Narbutienės knygas kirbėjo mintis – kodėl ir kaip ji rinkosi būtent tokius knygų personažus, gana skirtingus kompozitorių ar dainininkų pasaulius? Naujalis ir Kučingis, Eduardas Balsys ir Juozas Indra, Vytautas Bacevičius ir Konstancija Brundzaitė? Atsakymą į tai bemaž tiksliai suformulavo muzikologė Rūta Stanevičiūtė-Kelmickienė, kalbėdama Narbutienės 80-mečio minėjime *pro memoria* Muzikos ir teatro akademijoje: „Man atrodo, kad vienas svarbiausių dalykų jai buvo suprasti žmogaus ryšį su laiku. <...> Taigi, prisimindama knygas, dažnai jas vartydama, manau, kad noras, siekis suprasti žmogų, suprasti jo gyvenimą kaip absoliučiai tikrą lydėjo visus Narbutienės darbus. Ir tai, kas man atrodo taip pat svarbu jos darbuose, jos bandyme įminti kitų žmonių mįslę, buvo nepaprastai geranoriškas santykis su kiekvienu kūrėju bet kuriuo jo gyvenimo etapu. Turėjusi savo gyvenime įvairių išbandymų, ji nė vieno nesmerkė, nė vieno nesistengė pažeminti, galbūt ir pelnytai sukritikuoti netgi tuomet, kai tas žmogus klydo.“⁷

1956-aisiais liepos 6 d. iš Sibiro tremties į Tėvynę sugrįžo ir dainininkas Antanas Kučingis, nepalaužtas, išsaugojęs puikią formą – fizinę ir vokalinę. Juk dar tarpukariu jo Mefistofelio vaidmuo Ch. Gounod „Fauste“ tapo legendinis, gerbėjų atmintyje ilgam palikęs gilų įspaudą. Mefistofelį Kučingis parengė 1929 m., būdamas trisdešimties, o pasukutinį kartą scenoje jį dainavo jau sulaukęs 78-erių – tąsyk, 1976-aisiais, jis pasirodė vos tik duris atvėrusių naujųjų Operos ir baletto teatro rūmų scenoje, ir, cituojant Edmundą

6 Vakaras, skirtas O. Narbutienės 70-mečiui „Nuo J. Naujaliao iki E. Balsio“ (Vilnius, Rotušės salė, 2000 m. lapkričio 7 d.) Išrašas (V. Markeliūnienės asmeninis archyvas).

7 Vakaras, skirtas O. Narbutienės 80-osioms gimimo metinėms (Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Didžioji salė, 2010 m. spalio 21 d.). Išrašas (V. Markeliūnienės asmeninis archyvas).

Gedgaudą, „dar kartą įrodė, kad yra Dievo malonę patyręs artistas“ (Gedgaudas 2007: 73). Tačiau persikelkime į 1956-ųjų rudenį, į senąjį Vilniaus operos ir baleto teatrą, kai sugrįžusiam artistui buvo pasiūlyta ir vėl padainuoti Mefistofelį dviejuose spektakliuose. Bilietai išperkami bematant. Monografijoje *Antanas Kučingis* rašoma: „Spalio 6 d. traukiniais iš Kauno plaukia gerbėjai su gėlių puokštėmis, ir ne tik iš Kauno... Tačiau jau pasklido gandas, kad spektaklis neįvyks. Po sėkmingos generalinės repeticijos, kai kolegos sukėlė jam ovacijas, „Faustas“ neberodomas!“ (Narbutienė 1993: 80).

Atšaukto spektaklio nuoskaudą dainininkas Kučingis giliai išgyveno, tuo metu patirdamas ir nuolatinę įtampą, netikrumo jausmą; jį alino ne tik negaunami žadėti vaidmenys, bet ir netesėti aukštų pareigūnų pažadai dėl tremtyje likusios dukters Rasos šeimos grįžimo į Lietuvą, slėgė nuolatinio būsto ir darbo neturėjimas. „Parvažiuoti, tai dar nereiškia grįžti“, – ypač niūriai, bet tikroviškai tuo metu Kučingiui dunksėjo vieno draugo išsakyta mintis (*Antanas Kučingis* 2012: 21). Nuoskauda dėl neįvykusio „Fausto“ dainininkas dalijosi laiške, 1956 m. spalio 12 d. rašytame dukrai Rasai ir jos vyrui Aleksandrui Šleiniui į Krasnojarsko kraštą, Zavodovodską: „Žadėtas spektaklis neįvyko. Kažkoks niekšas paleido piktą gandą, kad bus demonstracijos (?), ir po generalinės repeticijos direktorius pranešė, kad dėl dailininkų suvažiavimo vieton „Fausto“ eina „Pilėnai“, o kada bus „Faustas“ – abu spektakliai, nes buvo susitarta 6 ir 11 spalių – nieko negalys pasakyti. <...> Visi visur, visada man daug žada, gražiai kalba, nieko neatsako, bet jau trys mėnesiai viskas stovi vietoje. Ir tik dabar, kai buvo nuimtas spektaklis, aš supratau vertę ir kainą visų jų pažadų ir gražių žodžių, Kipras [Petrauskas], regis, irgi čia pasižymėjo savo nuomonių pareiškimu ir baime, tos vadinamos demonstracijos. Jis kalbėjo apie neva iškart išpirktus 500 bilietai Kaunui, o tas Kaunas, jo nuomone, viską lėmęs ir pagadinęs“ (ibid.: 256).

Taigi „Faustas“ staiga pakeičiamas ką tik scenos gyvavimą pradėjusiu, 1955 m. Vytauto Klovos sukurtu veikalu „Pilėnai“. Pasak įvykių liudininko E. Gedgaudo, „nuo čia ir prasideda įvykiai, verti Michailo Bulgakovo plunksnos“ (Gedgaudas 2007: 72). Bet apie juos vėliau. Trumpam sustabdykime įvykių srautą ir prisiminkime dar vieną asmenį. Tai šių įvykių liudininkas kompozitorius, pedagogas Jonas Nabažas, nuo penkiolikos metų kruopščiai kiekvieną dieną rašęs savo dienoraštį, dokumentavęs ir kasdienę buitį, ir savojo akiračio kronikas, ir tai, kas buvo svarbu jo kartos žmonėms ar jo studentams (pedagoginį darbą Nabažas dirbo keletą dešimtmečių)⁸. Gyvendamas sovietų okupacijos sąlygomis ir pats patirdamas įvairių išbandymų, Nabažas dienoraštyje visiškai atvirai komentavo ideologiškai ir politiškai pavojingas temas, nevengė atitinkamų įvykių, žmonių poelgių vertinimo.

8 Dalis Jono Nabažo dienoraščių yra publikuota knygoje *Jonas Nabažas. Dienoraščiai 1922–1945* (2007).

Sklandant jo dienoraščius savotišką atradimo džiaugsmą sukėlė 1956-ųjų spalio 11 dienos įrašas. Beje, tuo metu jis dėstė Valstybinėje konservatorijoje Vilniuje, bet gyveno Kaune, tad, porą dienų padėstęs Vilniuje, vėl važiuodavo namo į Kauną; tarp jo studentų buvo ir Ona Narbutienė, kurią jis atkakliai vis tiek vadino Litvinaitė. Narbutienė mėgo šį apsiskaičiusį, įdomiai (nors gal ir ne visada nuosekliai) gebantį pasakoti pedagogą, dėstantį iš prancūziškų ar vokiškų vadovėlių, – subtilius, mąšlius jaunos žmonės jis patraukdavo savo tikrumu, originalumu. Apie šį dvasios „grynuolį“ muzikologė Narbutienė, visą gyvenimą palaikiusi su juo profesinius bei šiltus žmogiškus ryšius, yra sakiusi, kad, nepaisant visų išgyventų permainų ir istorinių lūžių, Nabažo būta labai harmoningos asmenybės, kurios gyvenime nejautei skirtumų tarp oficialaus ir privataus žmogaus⁹.

Nabažui neteko būti neįvykusio „Fausto“ liudininku, tačiau jam labai rūpėjo, kas vyko tą įsimintą 1956 m. spalio 6 d. senajame Operos teatre. Po kelių savaitių jis dienoraštyje karštai aprašys antisovietinio sukilimo Vengrijoje (1956 spalio 23 d. – lapkričio 10 d.) atgarsius: „Jau Vilniuje girdėjau, jog Vengrijoje įvyko sukilimas prieš dabartinį terorinį režimą ir jog jis rusų kariuomenės numalšintas. Grįžęs ketvirtadienio naktį tuoj šokau klausytis, ką apie tai kalba iš Londono.“¹⁰ 1956 m. lapkričio 2 d. Nabažas smulkiai aprašė, kas vyko per Vėlines Petrašiūnų kapinėse, Vytauto prospekte: „Kauno institute studentams paskelbė, kad neitų į kapines, nes busią iš Inst-tų išmesti. Prie Laisvės paminklo susirinkusi didžiulė minia. <...> Prie paminklo dainavo lietuviškas dainas („tebūnie laisva Lietuva“), kai kas išdrįsdavo pakalbėti prieš valdžią. <...> Įspūdingiausia buvo, kai minia ėmė skanduoti: „laisvės, laisvės, laisvės.“¹¹

Tačiau grįžkime prie neįvykusio „Fausto“. Savo dienoraštyje Nabažas užrašė Onos Narbutienės, atėjusios į jo individualią paskaitą apie harmoniją, pasakojimą, atrodo, jį papildydamas dar iš kitur girdėtais įspūdziais:

„Litvinaitė man šiek tiek papasakojo apie šio šeštadienio „istorinį“ operos spektaklį. Šeštadienį turėjo eiti opera „Faustas“, kurioje turėjo pirmą sykį pasirodyti artistas Kučingis, grįžęs iš ištremimo. Lietuviai, ypač kauniškiai, Kučingį labai pamėgo ne tik dėl to, kad jis puikus dainininkas ir aktorius, bet labiau dėl to, kad jis buvo tvirtas ir išdidus rusams okupantams, kad į Sibirą ar į šiaurę ištremtas, todėl, kad atliko tėvo garbingą pareigą: slėpė savo namuose rusų <...> sūnų. Taigi lietuviai, ypač kauniškiai, tuoj išpirko, sąrašų būdu, visus bilietus ir žadėjo atvykti į Vilnių labai iškilmingai sutikti Kučingį scenoje. Pajutę tai mūsų parsidavėliai nutarė spektaklį atšaukti (tai padarė, sako, gana

9 LRT, Klasika, laida „Muzikos muziejus“, 2006 11 11. Išrašas (V. Markeliūnienės asmeninis archyvas).

10 LLMA, f. 364, ap. 1, b. 96, l. 200.

11 LLMA, f. 364, ap. 1, b. 96, l. 205.

kvailas Preikšas) ir vietoj „Fausto“ davė Klovos „Pilėnus“. Manė, kad „Pilėnų“ patriotizmas atpirks Kučingio atšaukimą. Iš nusivylimo teatras buvo veik tuščias, bet – tai mums buvo svarbu – tą vakarą partery buvo lenkų, estų, latvių kažkokios delegacijos, kurios pamatė šio vakaro įvykius ir plačiau paskleis*. Staiga, prasiplėšę pro kontrolę, į teatro I ir III aukštus įsiveržė jaunuomenė, studentija ir kai tik atsidarė scena, prasidėjo didžiausias triukšmas, šauksmas: „Faustą“, „Faustą“, duokit Kučingį, šalin K. Petrauską <...> Į sceną ar į uždangą pasipylė pomidorai, arbūzų nuograužos ir kita. Per riksmus spektaklis negalėjo vykti – ar tris sykius uždanga nusileisdavo, darydavo 15 minučių pertraukas, o pagaliau padarė valandos pertrauką. <...> Apie šį įvykį veik visa Lietuva kalba. Kad Preikšas nebūtų buvęs kvailas, „Faustas“ ir Kučingis tiek nemalonumų jiems, parsidavėliams, nebūtų suteikęs, kiek šis jų pakeitimas, uždraudimas. Beje, Klova vakar juokėsi: kaip tik 13-as „Pilėnų“ spektaklis išėjo toks nelaimingas.“¹²

Gal ir nederėtų šio dienoraščio fragmento traktuoti kaip visiškai autentiško įvykių dokumento, nes, kiek teko skaityti ar girdėti 1956 m. spalio 6 d. vakaro liudininkų pasakojimų ar prisiminimų, jie visi buvo kažkiek skirtingi. Galima numanyti, kad autentiškiausias, ko gero, buvo anoniminis mašinėle spausdintas tekstas, detaliam perteikęs to vakaro įvykius, datuojamas 1956 m. spalio 7 diena. To teksto, parašyto neva kaip „laiskas mamuliukui“, po spektaklio, kitos dienos rytą, pluoštas egzempliorių buvo pamėtyta Konservatorijoje ant palangės (autorius nežinomas). Tąsyk vieną šio „laisko“ egzempliorių pasiėmė spektaklio liudininkas, tuometinis Konservatorijos studentas Edmundas Gedgaudas, ir išsaugojo savo archyve (ačiū jam už tai ir už pasidalijimą turimu paliudijimu). Neįvykusio „Fausto“ pasekmes Konservatorijos gyvenime nesunku numanyti – studentų tardymai, svarstymas – šalinti ar palikti. Atrodo, kad vienintele auka tapo labai gabus violončelininkas Virgilijus Juodakis: pašalintas iš Konservatorijos jis dar bandė grįžti prie muzikos, tačiau vėliau surado kitą sritį – fotografijos istoriją¹³.

Toliau pateikiame originalų „laisko mamuliukui“ tekstą.

12 *LLMA*, f. 364, ap. 1, b. 96, l. 103–104.

13 Virgilijus Juodakis (g. 1934) – žurnalistas, fotografas, humanitarinių mokslų daktaras, fotografijos istorikas. 1941–1947 m. su tėvais gyveno tremtyje Komijoje. 1954 m. baigė Kauno 1-ąją berniukų vidurinę mokyklą ir Juozo Gruodžio muzikos mokyklą, įgijo muzikos mokytojo ir orkestro artisto specialybę. 1954–1957 m. LSSR valstybinėje konservatorijoje studijavo violončelę. 1957–1958 m. kalėjo Mordovijoje. 1958–1959 m. grojo violončele Vilniaus filharmonijos orkestre (Juodakis 2017: 35–83).

* * *

Vilnius, 1956. X. 7 d.

Mamuliuk,

Nors dabar dar tik ankstyvas rytas, negaliu iškęst neparašius Tau laiško. Nuo vakar dienos manyje viskas dar verda. Tu neįsivaizduoji, kas buvo: vakar turėjo eiti Faustas su Kučingiu. Ir staiga po gerai pavykusios repeticijos Kučingiuui neleidžia dainuoti. Visi baisiausiai pasipiktino. Paskelbė, kad Pilėnams galioja tie patys bilietai, o norintieji gali juos gražinti. Beveik pusė bilietų buvo išpirkę kauniečiai. Vieni jų matė skelbimą laikraštyje, kiti iš greitumo nepastebėjo. Bet beveik visi atvažiavo ir susirinko prie teatro. Mes su Juze taip pat nuėjom. Aš nunešiau į kasą gražinti bilietus. Čia jau buvo susidariusi eilė. Aikštė prie teatro, vestibulius buvo pilni žmonių. Daugiausiai susirinko studentų, kurie šiaip nebuvo gavę bilietų, bet atėjo pažiūrėt kas bus. Iki 19 v. 15 min. teatro salė buvo tuščia. Paskui pradėjo rinktis dailininkai iš Latvijos, Estijos, Baltarusijos. Matai, dabar vyksta dailininkų suvažiavimas ir teatro vadovybė, numanydama, kas įvyks, nutarė jais pasinaudoti, žodžiu, skėsdama griebėsi už britvos. Jaunimas, stovintis vestibulyje, pradėjo ant jų murmėti. Žmonės skirstytis tuo metu dar negalvojo. Ant sienos kažkas kreida užrašė: „Tegyvuoja Kučingis!“

Belakstydama po salę užėjau Dagybę su visa grupe ir keletą mergaičių iš mūsų. Kai paklausiau Dagybę, ar ji į teatrą eina, net supyko, kaip galima, girdi, šiandien eiti į teatrą. Taigi stovėjom ir baisiausiai niršom ant tų, kurie eina į vidų.

Dabar, kada mes pamatėm, kad spektaklis vis dėlto gali praeiti, sugalvojom kitaip. Jau vestibulyje pradėjom šaukti „Faustą!“ ir veržtis prie bilietų kasos. Čia kasininkei tik griebiam bilietus iš rankų ir veržiamės į viršutinį aukštą, kur iki šiol žmonių visai nebuvo. Mūsų grupei jau padavus kasininkei pinigų, staiga žmonės prasiveržia pro tikrinančius bilietus ir didžiausias būrys tiesiog prasiveržia į teatrą. Mes taip pat ten puolėm, bet jau per vėlai. Tuo tarpu opera jau prasidėjusi. Pamatę, kad neįsiveršim, pribėgom prie kasos, nusipirkom bilietus ir gerai, kad minutę vėliau, nes mums įėjus pro duris, atbėgo kažkoks sušilęs pilietis ir įsakė į viršų neįleisti net su bilietais.

Ir štai, skambant Pilėnų uvertiūrai, į salę įsiveržia didžiausias būrys jaunimo ir pradeda šaukti: „Duokit Faustą“. Rėkėm taip, kad ir šiandien dar truputį užkimus. Be to, švilpėm, daužėm kojom į grindis, vienu žodžiu, skambėjo visas teatras. Kažkas sušuko: „Tegyvuoja Kučingis“ ir visa salė pradėjo šaukt „valio“, ploti, rėkti: „Duokit Kučingį“.

Tuo tarpu vienam orkestrantui reikėjo atlikti partiją solo. Publika pagalvojo, kad orkestras taip pat sustreikavo, o atsirado vienas išdavikas, kuris griežia, ir paleido į jį kiaušiniu. Ir vis dėlto, nors ir gavęs kiaušiniu į galvą, orkestrantas buvo patenkintas, nes

kiaušinį paleido Kučingio užtarėjai. Bendrai orkestrui pasidarė pavojinga, nes tuo pat metu atskrido ir antras kiaušinis, kuris, nelaimėi, nusileido kažkam ant smokingo.

Mums bešaukiant „Duokit Kučingį“ staiga ateina kažkoks vyras ir klausia, kas čia per daug gerai pažįsta Kučingį? Jis mums patarė nusileisti žemyn ir ten rėkti, nes čia gali brangiai atseit visas tas triukšmas. Mes jam atsakom, kad apačioj sėdi tik buržujai, kuriems vis tiek, kas dainuos, kurie nieko nesupranta, o mes, liaudis, neturim pinigų, sėdim pačiame viršuje ir reikalaujam Kučingiui dainuot.

Tuo metu kažkas vėl sušuko: „Faustą“, o kitas balsas jo paklausė, gal su Paulausku? Kai tik paminėjo direktoriaus pavardę, salėj pradėjo švilpti, šaukti: „šalin“. Žodžiu, nesantis Paulauskas buvo publikos nušvilptas.

Kada pamatė, kad spektaklio praveisti negali, nes ir solistė Saulevičiūtė išėjo iš scenos, pranešė, kad daro 15 min. pertrauką.

Per tą pertrauką, kuri tęsėsi net valandą laiko, visa teatro vadovybė sulipo į viršų, kur saugiai įsitaisę direktoriaus kabinete posėdžiavo, skambino kam tik galėjo ir galiausiai iškvietė miliciją, NKVD. Gaila, kad didelė dalis studentų išėjo, o į trečią aukštą buvo atsiųsta įtartinų tipų – slaptosios milicijos.

Ir štai antrą kartą atsidengia scena. Visi pamatom tuos pačius vartus. Prasideda čiaudėjimas, kosėjimas ir kiti garsai. Orkestras dar nepradeda. Žmonės pradeda šaukti: „Šalin geležinę uždangą“, „Išleiskit Kučingį“, „Direktorių“ ir t. t.

Ir vis dėlto veiksmai prasidėjo. Nors triukšmas didžiausias, bet kumščiu iš užkulisų grąsoma Saulevičiūtė pradeda dainuoti. Matai vyr. režisieriui buvo įsakyta, nežiūrint kaip, kokia kaina, praveisti spektaklį. Todėl jis vos neišdraskė akių Saulevičiūtei, kai ji pirmą kartą paliko sceną, o po pertraukos tiesiog įvedė ją į sceną ir saugojo išėjimą su brauninku rankoje.

Tuo tarpu į salę ėmė slinkti milicija. Tada daugelis atsistojo ir demonstratyviai išėjo iš salės. Beveik visi išėjusieji, dar nepasiekę durų, buvo areštuoti (kitą dieną juos paleido). Aš taip pat išėjau, bet kadangi ėjau viena ir, be to, nežinodama teatro, pataikiau ne pro ten išeiti, laimingai paržygiavau namo.

Direktorių visą tą laiką saugojo milicija. Jis bijojo net nusileisti į apačią ir visą laiką tupėjo viršuj. Prie jo zimo lauke stovėjo trys milicininkai.

Nors spektaklis ir buvo praveistas, bet jo rezultatai gana liūdni. Visų pirma, nusileido Kipro žvaigždė. Kalba, kad jis daug prisidėjo prie to, kad Kučingiui neleido dainuoti. Todėl visą naktį po Kipro langais triukšmavo studentai, o iš ryto pašto dėžutėj buvo rastas laiškas, kuriame grąsoma Kiprui.

Tuo tarpu pas Kučingį į namus pritempė gėlių, užkandžių tiek, kad buvo užverstas visas butas.

Dabar kalba, kad kai dainuos Kipras ar Paulauskas, bilietai vėl bus išpirkti, Kiprui į sceną tada įneš tarp gėlių pastatytą karstą, o Paulauską nušvilps.

Vienu žodžiu, teatras pergyvena baisią krizę. Paulauskas dar bijo iš namų išeit, nežino, ką statyt, o blogiausia, kad visą triukšmą matė svečiai iš keturių respublikų. Taigi, mūsų teatras išpopuliarėjo. Kaune dabar jis negalės net pasirodyt.

Bet įdomiausia buvo, kad jaunimas, negirdėjęs, net ir nematęs Kučingio, taip stoji už jį. Tai matai, mamuliuk, kur aš buvau.

* * *

1956-ieji mena ir daugiau svarbių įvykių. Vienas tokių – atgaivinta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūryba. Į 1956 m. sausio mėn. nukeltame, Čiurlionio 80-ąsias gimimo metines pažymintiame koncerte skamba naujos Eduardo Balsio redakcijos simfoninė poema „Jūra“. „Tik tą pačią dieną prie filharmonijos buvo pakabinta ranka rašyta afiša, bet prigūžėjo pilna salė žmonių“, – rašo V atsiminimų sąsiuvinyje koncerto dirigentas Rimas Geniušas¹⁴. Ir tęsia toliau: „Jūrą“ teko pakartoti du kartus. Taip Balsys su Juzeliūnu buvo numatę ir paruošę man pritariant ir tas nepatiko Banaičiui ir vyriausybei.“¹⁵ Beje, rudenį Kompozitorių sąjungos plenumo koncerte ir vėl numatoma atlikti „Jūrą“. Ir vėl diriguoja R. Geniušas, ir vėl suorganizuojamas „bis“, tad kūrinys atliekamas antrą kartą. Per du koncertus – keturi „Jūros“ atlikimai!¹⁶ 1956-ųjų rudenį Vilniuje apsigyvens J. Tallat-Kelpšos technikumio pirmakursis, būsimasis muzikologas Jonas Bruveris, kuris ne per seniausiai viename pokalbyje sakė, kad nors nedalyvavo neįvykusio „Fausto“ įvykiuose, tačiau patyrė, ką tuo metu reiškė Čiurlionio kūrybos sugrįžimas¹⁷. Svetimos ideologijos, sovietų diktatūros, nuožmios imperialistinės paniekos aplinkoje Čiurlionio kūryba, kaip ir lietuviškas muzikinis gyvenimas operoje, koncertuose, labai stiprino, kėlė tautinę nuotaiką, žadino norą ieškoti tvarios atramos tautinių vertybių paliudijimuose, gal net skatino pasirinkti profesinį kelią, jo prioritetus. Panašų poveikį tikriausiai buvo lemta padaryti ir neįvykusiam „Faustui“.

*Įteikta 2017 12 03
Priimta 2017 12 22*

14 Rimas Geniušas (1920–2012) – dirigentas, pianistas, pedagogas; 1952–1996 m. Lietuvos operos ir baletto teatro dirigentas, 1949–1999 m. Lietuvos konservatorijos (dab. Lietuvos muzikos ir teatro akademija) dėstytojas, nuo 1975 m. Operinio parengimo katedros vedėjas, 1982 m. suteiktas profesoriaus vardas.

15 Rimo Geniušo archyvas, saugomas jo namuose.

16 Autorės pokalbis su Rimu Geniušu, 2010 m. rugsėjo 15 d. (V. Markeliūnienės asmeninis archyvas).

17 Brigitos Jurkonytės ir autorės pokalbis su Jonu Bruveriu 2014 03 28 (V. Markeliūnienės asmeninis archyvas).

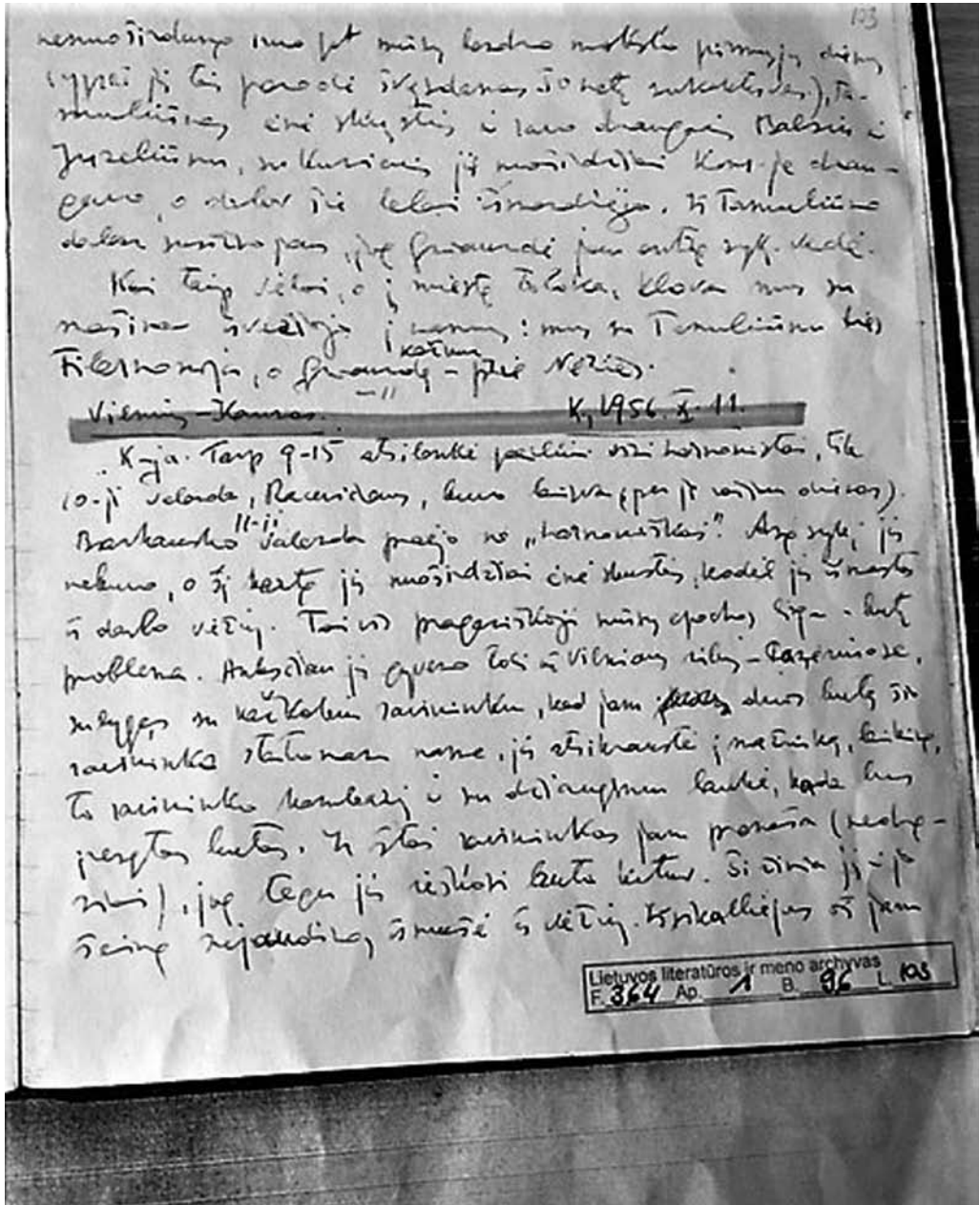
LITERATŪRA

- Antanas Kučingis: laiškai, dokumentai, atsiminimai*. Sudarytoja K. Mikuličiūtė-Vaitkūnienė. Kaunas: M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejus, 2012.
- Gedgaudas, E. *Ona Narbutienė. Gyvenimo preliudai*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- Gedgaudas, E. Kartais ištaravom „Štai ir mes!“ *Kultūros barai*, 2007, Nr. 1, p. 71–73.
- Juodakis, V. *Tarp žmonių. Atsiminimai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2017.
- Jonas Nabažas. Dienoraščiai 1922–1945*. Sudarytoja V. Markeliūnienė. Vilnius: Typoart, 2007.
- Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. [Arvydas Anušauskas, Juozas Banionis, Česlovas Bauža... [et al.]. Redakcinė kolegija: redaktorius Arvydas Anušauskas... [et al.]. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005.
- Markeliūnienė, V. Ilga kelionė į lietuvių muziką [pokalbis su muzikologe Ona Narbutiene]. *Dienovidis*, 2000 lapkričio 10–23 d., p. 7–9.
- Narbutienė, O. Operos veteranas. *Kultūros barai*, 1970, Nr. 1, p. 30–34.
- Narbutienė, O. *Antanas Kučingis*. Vilnius: Lietuvos TSR teatro draugija, 1971.
- Narbutienė, O. *Antanas Kučingis*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.
- Rutkutė, D. *Mano jaunystės teatras*. Vilnius: Unitas, 1994.

October 6th, 1956: Antanas Kučingis and the unperformed *Faust*. Margins, contexts, and revelations

SUMMARY. The subject of this paper is Charles Gounod's opera *Faust* not having been performed on October 6th, 1956, where the role of Mephistophélès was to have been sung by a bass singer Antanas Kučingis (1899–1983) after his return from a 10-year exile in Siberia on July 6th that same year. This unperformed performance has variously affected the Lithuanian cultural memory, acquiring a crucial role in the path of the musicologist Ona Narbutienė (1930–2007). The event was witnessed and later reviewed or remembered by Narbutienė, Edmundas Gedgaudas, Virgilijus Juodakis and others. This paper refers to published as well as unpublished sources (the diaries of Jonas Nabažas from 1956, deciphered oral material from personal archives, an anonymous letter written on October 7th, 1956 shared by Gedgaudas), which provide plenty of interesting details, personal reflections that usually remain in the margins of official biographies, studies of life and creative work, or just get buried in oblivion in personal archives.

KEYWORDS:
Faust by Gounod,
 Antanas Kučingis,
 Mephistophélès,
 Ona Narbutienė,
 opera, exile.

Jono Nabažo dienoraščio fragmentas, 1956 m. spalio 11 d. įrašas, pradžia. LLMA, f. 364, ap. 1, b. 96, l. 103 (kopija)

Kad geriam gultų į jį, nes mat, nei vėjų, kad jis, nu-
 wantes „Operos tenis“, darė į jį, kad jį
 draugų, Kučingis, kad jis neišėjęs į Operą.

Apie šį jį, kad yra Lietuvos kalba. Kad Prū-
 tų, neliečiant lietuvių kalbos, „Faustas“ ir kitiems lietuvių
 rėmėjams, joms, joms, joms, neliečiant lietuvių,
 kurie šis jį paleistinas, vėdavimas. Neįs. klo-
 va vėdavimas juokėsi: kaip tik 13-tas „Tilėmų“ vėlav-
 tabilis, ir jo toly, neliečiant.

Manoji dienoraščio p. va valgykla, atrodė, visiški
 vėdavimas. Kad, kad atrodė toji d. joms pėnėtoji
 valgykla, neliečiant bevalgyti.

Tarpas tarp 16²⁰ - 17²⁰ buvo irai lietuvių (kard-
 did Normantas, vėlavimas), vėdavimas, ir vėlavimas, vėlavimas
 8.10-12 ir 11.7-8 dienas, vėdavimas, vėlavimas
 10. To vėlavimas vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas.

Antroji diena ir j. vėlavimas. Vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas
 te, neliečiant joms. Ši pėnėtoji, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas,
 nes, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas,
 kaip joms, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas,
 vėlavimas, vėlavimas, vėlavimas.

Posiūklėm antur pietus, ir miegoti.

Lietuvos literatūros ir meno archyvas
 F. 364 Ap. 1 B. 96 L. 104

Jono Nabažo dienoraščio fragmentas, 1956 m. spalio 11 d. įrašas, tęsinys. LLMA, f. 364, ap. 1, b. 96, l. 104 (kopija)

Vilnius, 1956.X.7 d.

Mamuliuk,

nors, dabar dar tik ankstyvas rytas, negaliu iškęst neparašius Tau laiško. Nuo vakar dienos manyje viskas dar verda. Tu neišvaizduoji, kas buvo: vakar turėjo eiti Faustas su Kučingiu. Ir staiga po gerai pavykusios repetacijos, Kučingiui nelaidžia dainuoti. Visi baisiausiai pasipiktino. Paskelbė, kad Pilėnams galioja tie patys bilietai o norintieji gali juos grąžinti. Beveik pusę bilietų buvo išpirkę kau-niečiai. Vieni jų matė skelbimą laikraštyje, kiti iš greitumo nepaste-bėjo. Bet beveik visi atvažiavo ir susirinko prie teatro. Mes su Jaze taip pat nuėjom. Aš nuėšiau į kasą grąžinti bilietus. Čia jau buvo susidariusi eilė. Aikštė prie teatro, vestibuliulis buvo pilni žmonių. Daugiausiai susirinko studentų, kurie šiaip nebuvo gavę bilietų, bet stėjo pažūrėt kas bus. Iki 19 v.15 min. teatro salė buvo tuščia. Pas-kui pradėjo rinktis dailininkai iš Latvijos, Estijos, Baltrusijos. Ma-tai, dabar vyksta dailininkų suvažiavimas ir teatro vadovybė, numanyda-ma, kas įvyks, nutarė jais pasinaudoti, žodžiu skėsdama griebėsi už britvos. Jaunimas, stovintis vestibulyje, pradėjo ant jų murmėti. Žmonės skirstytis tuo metu dar ir negalvojo. Ant sienos kažkas kreide užrašė: "Tegyvuoją Kučingis!"

Belskstydamas po salę užėjau Degytę su visa grupe ir kelotą mę-gaičių iš mūsų. Kai paklausiau Degytę, ar ji į teatrą eina, net supyko, kaip galima, girdi, šiandien eiti į teatrą. Taigi, stovėjom ir baisiaū-siai miršom ant tų, kurie eina į vidų.

Dabar, kada mes pamatėm, kad spektaklis vis dėlto gali praeiti, sugalvojom kitesip. Jau vestibulyje pradėjom šaukti "Faustą!" ir verž-tis prie bilietų kasos. Čia kasininkei tik griebiam bilietus iš rankų ir veržiamės į viršutinį sukėtą, kur iki šiol žmonių visai nebuvo. Mū-sų grupei jau padavus kasininkei pinigus, staiga žmonės prasiveržia. pro tikrinančius bilietus ir didžiausias būrys tiesiog prasiveržia į teatrą. Mes taip pat tūn puolėm, bet jau per vėlai. Tuo tarpu opera jau prasidėjusi. Pamatę, kad neišiveršim pribėgom prie kasos, nusipir-kom bilietus ir gerai, kad minute ne vėliau, nes mamų įėjus pro duris, stbėgo kaž koks sušilęs pilietis ir įsakė į viršų neįleisti net su bilietais.

Ir štai, skambant Pilėnų uvertiūrai, į salę įsiveržia didžiausias būrys jaunimo ir pradeda šaukti: "Duokit Faustą". Bėkėm, taip, kad ir šiandien dar truputį užkėmus. Be to, švilpėm, daužėm kojom į grindis, vienu žodžiu skambėjo visas teatras. Kažkas sušuko: "Tegyvuoją Kučingis" ir visa salė pradėjo šaukti "valio", ploti, rėkti: "Duokit Kučingį!" Tuo tarpu vienam orkestrantui reikėjo atlikti partiją solo.

Publika pagalvojo, kad orkestras taip pat sustreikavo, o atsirado vienas išdavikas, kuris griėžis, ir paleido į jį kiaušiniu. Ir vis dėlto, nors ir gavęs kiaušiniu į galvą, orkestrantas buvo patenkintas, nes kiaušinį paleido Kučingio užtarėjai. Bendrą orkestrui pesidarė pavojin-ga, nes tuo pat metu atskrido ir antras kiaušinis, kuris nelaimėi, truputį pekeitė kryptį ir, nepataikęs į dirigentą, nusileido kažkam ant smokingo.

Mums bašaukiant "Duokit Kučingį" staiga steina kažkoks vyras ir klausia, kas čia per daug gerai pažįsta Kučingį? Jis mums paterė musi-leist žemyn ir ten rėkti, nes čia gali brangiai atseit visas tas triukš-mas. Mes jam atsekom, kad apėčioj sėdi tik buržujai, kuriems vistiek kas dainuos, kurį nieko nesupranta, o mes, liaudis, neturim pinigų. sėdim pačiam viršuje ir reikalaujam leisti Kučingiui dainuot.

„Laiškas mamuliukui“. Edmundo Gedgaudo asmeniniame archyve esančio dokumento kopija, I lapo pusė